

LJUBLJANSKI JAVNI SPOMENIKI

KSENJA ROZMAN

O ljubljanskih javnih spomenikih kot celoti doslej še niso pisali. Razni turistični vodniki, predvojni in povojni, naštevajo sicer glavne med njimi, vendar s skopimi podatki, ki pač zadoščajo takim publikacijam. Če odštejemo na redko posejane članke v raznih časnikih in časopisih iz polpretekle dobe, lahko rečemo, da je znanje o njih skromno. Spomin blede celo o tistih podatkih, ki bi morali biti vsake čase na razpolago.

Naj bo ta članek in naslednji del tistega, kar naj bi bilo nekoč celota. Obsega le obstoječe ljubljanske javne spomenike, postavljene do začetka druge svetovne vojne, s pomembnejšimi in sedaj dosegljivimi podatki. Celoto pa naj bi v prihodnje predstavljal seznam obstoječih, izginulih ali podrtih spomenikov in plošč.

HRENOV KRIŽ

Spomenik je časovni sobrat stvaritvam 17. stoletja v Ljubljani (veže, dvorišča, portali, umetnoobratni predmeti itd.), ki čakajo, da bo nekoč tudi nekaj bolj zaključenega povedano o podobi Ljubljane v celotnem tem stoletju.

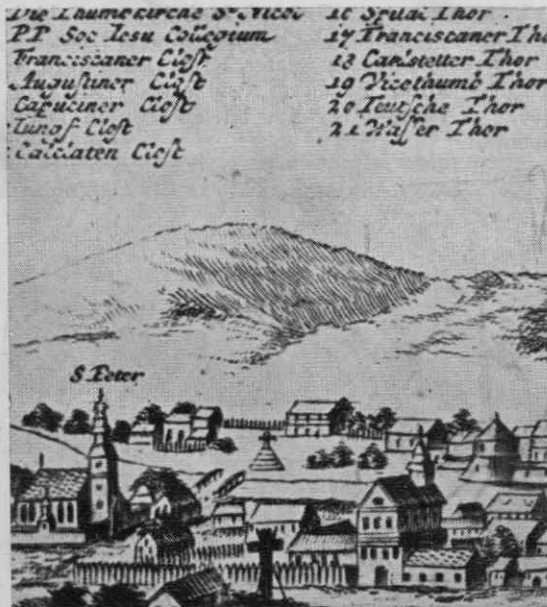
Znamenje stoji v parku na Ambroževem trgu. Na čelni strani podstavka ima vklesan napis: TERRET LABOR, na levi TH. EPVS. LAB., na desni: ASPICE PRAEMIVM. — maksima, ki se ponavlja na raznih mestih v zvezi s ško-

fom Tomažem Hrenom: na kelihu v šentjakovski cerkvi v Ljubljani iz leta 1608., na notranji strani knjige Missae varium compositorum itd.¹ Na hrbtni strani pa je vklesana letnica: ANNO DNI MDCXXII. — Nad dvojno stopničastim podstavkom stoji ožji, kvadrast podstavek, na vseh štirih straneh okrašen z motivom diamantnega kamna. Na prednji strani vklesani napis pove, kdaj je bil spomenik popravljen: RESTAUR 1824. Proti vrhu sledi osmerokoten steber, kamnoseško okrašen s suličastim motivom. Nanj je postavljen okrogel, ob vrhu kaneliran steber z ornamentiko okovja. Na prednji strani so plastično upodobljeni škofovska kapa in palica in pa dva grbovna ščitka: na levi škofijski z dvojnim orlom, na desni Hrenov z levom in zvezdama v oglah. Pod ščitkom je napis: IM / ARA ET VIA / COELI / 1622. Vrh zaključuje kopija kamnitnega križa s Križanim na prednji strani in Marijo s križem na hrbtni strani, medtem ko je originalni zaključek shranjen v muzeju na Blejskem otoku.² Pod to upodobitvijo je bil še leta 1896 viden precej zbrisan napis: MONSTRA TE ESSE MATREM.³

Nadrobno o spomeniku je pisal Ivan Vrhovnik v Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko VI., 1896, str. 238—241. Za njim ga omenja Viktor Steska v Zborniku za Umetnostno zgodovino I., Ljubljana 1921, str. 49. Iz obstoječega stanja in zapiskov kaže, da so spomenik postavili leta 1622 blizu šentpeterske brvi čez Ljubljanico, kar je dobro vidno na panorami Ljubljane v Valvasorjevi Slavi, XI. knj., za stranjo 674. Tega leta je bil v Ljubljani potres, Hren pa je obhajal petindvajsetletnico svojega škofovanja. V šentpeterski kroniki je zapisana še pripoved⁴, da so ob procesiji protestantje pri prehodu čez brv napadli škofa. Ker se je srečno rešil, naj bi v zahvalo postavili spomenik. Leta 1821 so spomenik podrli, ostanke pa spravili h Korenovim na Poljansko cesto. Po zaslugi župana Hradeckega so ga leta 1842 ponovno postavili, pri čemer je sodelovalo kamnoseško podjetje Ignaca Tomana.⁶ Okrog leta 1900 so ga zaradi regulacije ceste še enkrat prestavili za približno deset metrov.⁶

SPOMENIK V SPOMIN NA ZMAGO NAD TURKI
(MARJIN STEBER)

Današnji spomenik na Levstikovem trgu predstavlja močno okrnjeni del tistega spomenika, ki so ga sklenili postaviti ljubljanski stanovi leta 1664 v spomin na zmago nad

Sl. 1. Hrenov križ na Homanovi sliki iz l. 1713

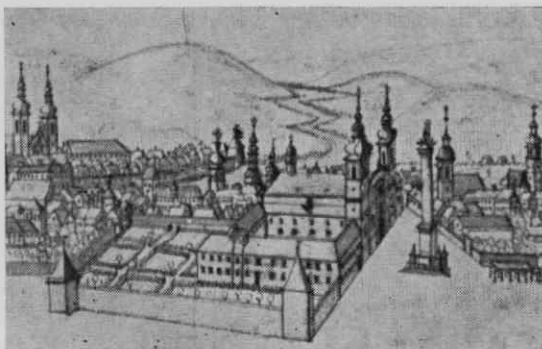
Turki. Marijin kip je ulil l. 1681 ljubljanski zvonar Krištof Schlag med 11. in 12. uro ponoči, kakor o tem poroča Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske XI., 689. Steber s štirimi kipi na vsakem oglu (kip sv. Jožefa, Leopolda, Ign. Loyolskega in Fr. Ksaverja) so postavili leta 1682 pred glavno fasado šentjakobske cerkve. Osnutek za podstavek, steber in risbo za Marijin kip je napravil Valvasor. Prvotna napisana plošča s kronogramom je danes vzdana v veži stranskega cerkvenega vhoda.

V teku časa so se pokazale na spomeniku razne poškodbe. Leta 1844 so ga, razdrli, Marijin kip prenesli v kapelo sv. Križa v šentjakobsko cerkev, štirje kipi svetnikov pa so takrat izginili. Zbirali so denar za ponovno posvetitev, ki se je uresničila leta 1870. Na mesto starih kipov so postavili štiri nove (patrone ljubljanskih cerkva: sv. Miklavža, Jakoba, Petra in Jan. Krstnika). Na podstavek so pritrtili staro napisno ploščo in novo s kronogramom 1870.

Leta 1937 je mestna občina sprejela proračun za novo popravilo spomenika. Po zamisli arh. Plečnika so ohranili originalni kapitel, bronast Marijin kip, štiri figure svetnikov pa so postavili na vrhnjo ploščad novega stebra in dodali poleg drugih kamnoseških delov še novo ploščo z besedilom. Tretjega julija 1938. leta so ga slovesno odkrili.⁷

STEBER SV. TROJICE

Na Valvasorjevi veliki pregledni sliki Ljubljane iz okrog leta 1660, ki jo v originalu hrani Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu, vidimo lesen križ pred nekdanjim samostanom bosonogih avguštincev. Štejemo ga za prednika lesenega znamenja sv. Trojice⁸, ki so ga avguštinci postavili leta 1693 pred samostanom⁹. Ker je leseno znamenje začelo propadati, sklene leta 1722 grofica Marija Konstancija Turjaška pogodbo z Luko Mislejem za kamnit izdelek, čigar figuralni del je delež mladega Robbe¹⁰. Oljna slika iz XVIII. stoletja v Mestnem muzeju v Ljubljani, ki prikazuje fasado avguštinske cerkve in znamenje pred njim, nam da (shematično) predstavo, kakšno je bilo znamenje v okviru kasneje podrte baročne arhitekture v ozadju, kakšen je bil podstavek zanj in kakšno je bilo okolje (podstavek je bil stopničast, zavarovan z mejnimi kamni ob vsaki strani, nad njim je sledila ograja z baročnimi balustri, kvadrast kamnit podstavek s štirinajstimi piramidami na kroglah ob vsakem oglu). Znamenje so leta 1843 temeljito popravili¹¹. Zaradi potresa leta 1895 je bilo ponovno potrebno popravila leta 1898, kot to

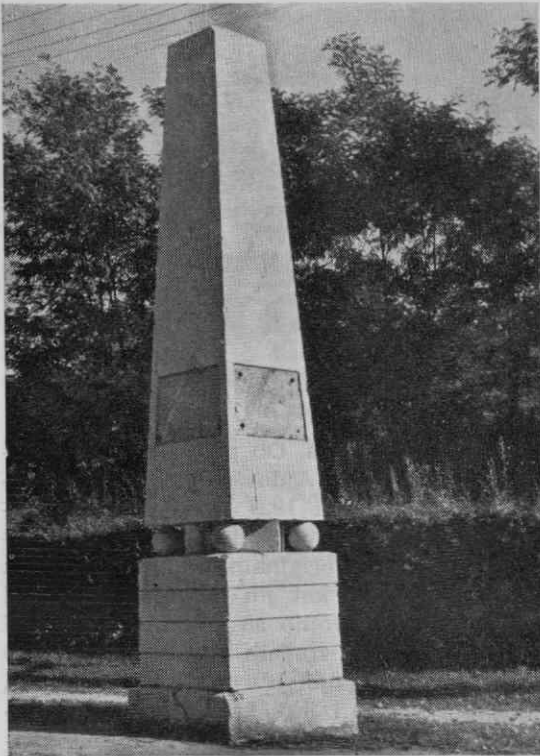
Sl. 2. Znamenje sv. Trojice okrog leta 1735 pred nekdanjo avguštinsko cerkvijo

pove napis na njem. Ob preureditvi prometnega vozlišča pred Ajdovščino so ga po Plečnikovi zamisli leta 1927 prestavili¹² na današnje mesto pred Uršulinsko cerkev, v temelje pa vzdali originalne napisne plošče z istim besedilom, kot jih imajo danes. Med drugo svetovno vojno so figuralni del sneli zaradi nevarnosti zračnih napadov. Leta 1959 so zaradi slabega stanja originala namestili na steber kopijo iz kraškega kamna brez nekaterih elementov, ki so bili v skupini.¹³ Original je danes shranjen v Mestnem muzeju v Ljubljani.

Na kamnitem kvadrastem podstavku je vklesan na več krajih že močno zbrisan napis. Na južni strani: *virtvs honor et gloria soli vni / ac trino omnipotenti deo / cvi se familia averspergiana / totaliter svbdit et prosternit / in signe hoc pietatis opvs / perpetvae venerationis cavsa / extans pvblico obtvlit cvltvi / constantia averspergiana nata / travthmonstorffiana / donavit Monasteriam*. Na vzhodni strani: *tridns sanctae virginisqve pie in honorem / constrvxervnt*. Na severni strani: *Vsled potresa / mdcccxcv močno poškodovano je bilo to znamenje / s prispevki c. kr. deželne vlade in mestne / občine ljubljanske popravljeno / in v prejšnji stan postavljeno*. Na zahodni strani: *Ter sanctae devs et sanctissima / virgo retribvite posteritati / ex voto devotis clientis / constrvcta haec trinitatis / statva triginta integris annis / stetit ex ligno nvnc ex lapide / stabit aeternitati*.

SPOMENIK FRANCOŠKIM VOJAKOM

Na travniku pri bolnišnici na Studencu stoji nad stopničastim podstavkom kaneliran steber, ki se proti vrhu zožuje. Strogo, na antične stebre opirajočo se obliko spomenika

Sl. 3. Spomenik osuševanju barja

poživi barva rumenkastega kamna, iz katerega je narejen. Gre za klasicističen primer med našimi spomeniki, ki ga v bližini Ljubljane najdemo edino še v parku graščine Dol pri Ljubljani. Studenški spomenik so postavili v spomin vojakom, ki so v času Napoleonove okupacije naših dežel umrli v fužinski bolnišnici in so jih tu v bližini pokopali.

Viktor Steska omenja¹⁴, da je spomenik imel napisno ploščo z besedilom: DEN BIEDERN KRIEGERN VERSCHIEDENER NATIONEN DIE IM JAHRE 1800 IM NOTHSPITALE ZU / KALTENBRUNN / STARBEN UND HIER DER EWIGEN RUHE GENESSEN.

SPOMENIK OSUSENJU BARJA

Ob Karlovšem mostu na levem bregu Gruberjevega prekopa stoji Barjanski spomenik, imenovan tudi Gruberjev. Prisekana piramida je nekoč imela na vsaki strani pritrjeno napisno ploščo. Na strani proti cesti je bilo zapisano:¹⁵ QVOS AD CONSERVANDAM GRATI ANIMI / MEMORIAM / OB LABACENSEM ANNI MDCCCXXI CONGRESSVM / CIVITAS DESTINATERIT SVMTVS / HOS BENEGNISSIMO / FRANCISCI I. IMP. NVTV / AD REASSVMENDAM / PALVDIS DERIVATIONEM / IMPENDERE AGRESSA EST / ANNO MDCCCXXIII. — Na vzhodni strani: OPVS PATRIAE PROFTVTVRVM / PRIDEM A GABR. GRUBER / INCHOATVM / SED INIVRIA TEMPORVM / INTERVPTVM. — Na zahodni strani: TOLTI AGGERES / AQVAE LAPSVM REPRIMENTES / ET PVRGATVS

FLVMINIS ALVEVS / DVM REGNO ILLYRIAE / PRAEFVIT / IOS. CAM. BARO SCHMIDBVRG. — Viktor Steska citira še besedilo¹⁶: QUO IAM EMINENTIORI LOCO / FAUSTUM / OPERIS SUCCESSUM / LUSTRAVERE / FRANCISCUS A. I. ET CAROLINA AUG. / XVI. CAL. SEPT. MDCCCXXV.

Spomenik so postavili 17. avgusta 1829. leta v spomin na osuševalna dela na Barju in na začetnika teh del — Gabrijela Gruberja. Nalog v tem smislu je bil dan že v 18. stoletju z aktom Marije Terezije 15. aprila 1762. Prvi se je lotil dela Gruber (1740—1805), jezuit, profesor mehanike, vodja gradnje prekopa, iniciator gradnje stavbe za hidravlično in mehansko šolo. Ob odkritju spomenika je Miha Kastelic napisal v slovenščini in nemščini pesem, ki je slavila ta dela. Objavil jo je v Ilirskem listu, l. 1829, št. 35, str. 137. — V našem stoletju so spomenik nameravali podreti. Piramido so hoteli uporabiti za spomenik Napoleonovi Iliriji. Proti temu je nastopila javnost¹⁷. Nameri so opustili¹⁸, Ilirski steber pa je po svoje zasnoval arh. Plečnik.

SPOMENIK DOGRADITVI ISKE CESTE

Spomenik v obliki tristranične prisekane piramide je stal na trojnem stopničastem podstavku. Nekoč je imel še bakreno napisno ploščo, ki pa se je že po prvi svetovni vojni izgubila¹⁹: ERSTE STRASSE / DURCH DEN LAIBACHER MOOR / GEFÜHRT VON / LAIBACH NACH BRUNNDORF BEI SONNEGG / BEGONNEN IM JAHRE 1825 / VOLLENDET IM JAHRE 1827 / AUF KOSTEN

Sl. 4. Spomenik francoskim vojakom

UND DURCH DIE VEREINTEN KRÄFTE / DER GEMEINDEN DER BEZIRKE / MAGISTRAT LAIBACH UMGEBUNG LAIBACHS UND SONNEGG / ERBAUT UNTER DER LEITUNG UND DURCH DEN BEHARRLICHEN EIFER DES / KAISERLICHEN RATHES LANDES VERORDNETEN UND BÜRGERMEISTERS / DER PROVINZIAL HAUPTSTADT LAIBACH / JOHANN NEPOMUK HRADECKY / UNTER DEM SCHUTZE / SEINER EXCELLENZ DES LANDES-GOUVERNEURS / FREIHERRN VON SCHMIDBURG / IHRE K. K. MAJESTÄTEN KAISER FRANZ I. UND KAISERIN CAROLINE / BEGLÜCKTEN DIESE KUNSTSTRASSE MIT DER ALLERHÖCHSTEN / BESICHTIGUNG AM 5. JUNI 1830. / DIESE TAFEL DER ERINNERUNG WIDMET DER NACHWELT / DIE DANKBARKEIT DER BÜRGER LAIBACHS / AM 16. MAI 1833.

Spomenik so postavili leta 1833 v spomin na dograditev (v letih 1825—1827) Iške ceste. Zaradi nove trase ceste, ki poteka skozi os nekdanjega mesta spomenika, so ga razstavili. Novo lokacijo bo dobil po končanih delih.²⁰

OPOMBE

1. D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, Ljubljana 1958, str. 144 in 147. — 2. M. Zadnikar, *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana 1964, str. 99. — 3. Iv. Vrhovnik, *Škofa Hrena* spomenik, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* (IMK), VI., 1896, str. 238. — 4. Nav. delo, str. 238. — 5. Še notica o spomeniku: V. Steska, *Naši spomeniki empirske dobe*, ZUZ (Zbornik za umetnostno zgodovino), VIII., 1-2, Ljubljana 1928, str. 49; *Slovenski biografski leksikon* (SBL) I., str. 347. — 6. Notizen von I. Šubic, *Mitteilungen d. k. k. Zentralkommission* (MZK), št. 26, letnik 1900, str. 38. — 7. Podatke o spomeniku s potrebnim slikovnim gradivom, navedbo arhivskih virov, je zbral Jos. Wester: *Marijin spomenik na Sv. Jakoba trgu v Ljubljani*, *Kronika slovenskih mest* V., št. 2, str. 110 in št. 3, str. 164. Dodali bi še: Avg. Dimitz, *Geschichte Kraains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, IV. Theil, Laibach 1876, str. 49; *Marijin spomenik pri sv. Jakobu*, *Mestni arhiv v Ljubljani* (MALj), Fasc. 1819; prav tam, skica iz leta 1930, *Zbirka načrtov*; Fr. Stelè, *Valvasorjeva Ljubljana*, *Glasnik mu-*

zejskega društva za Slovenijo (GMS) IX, 1928, str. 17, kjer avtor domneva na podlagi slike ljubljanske panorame iz okrog leta 1660, da je na prvotnem mestu Marijinega spomenika stal še en starejši; M. Zadnikar, *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana 1964, str. 83—84. — 8. Fr. Stelè, *Valvasorjeva Ljubljana*, GMS IX, 1928, str. 21. — 9. M. Stelè, *Ljubljansko baročno kiparstvo v kamnu*, ZUZ n. v. IV, Ljubljana 1957, str. 40; A. Koblar, *IMK* V., 1895, str. 164—166. — 10. V. Horvat-Pintarič, *Francesco Robba* (Zagreb 1961), str. 11. — 11. M. Stelè, nav. delo, str. 40. — 12. Wester-Žmitek, *Pogledi z ljubljanskega gradu*, Ljubljana 1929, str. 22; Fr. Stelè, *Varstvo spomenikov*, Ljubljana, *Prenos stebra sv. Trojice izpred kavarne »Evropa« na Kongresni trg*, ZUZ VII/2-3-4, Ljubljana 1927, str. 176. — 13. N. Š. (Nace Šumi), *Konservatorska poročila*, Ljubljana, *Steber sv. Trojice*, *Varstvo spomenikov 1958 do 1959*, VII, Ljubljana 1960, str. 182. — 14. V. Steska, *Naši spomeniki iz empirske dobe*, ZUZ VIII, 1-2, Ljubljana 1928, str. 49 in sl. — 15. M. K., *Illyrisches Blatt* 1929, št. 35, str. 138; V. Steska, *Naši spomeniki iz empirske dobe*, ZUZ VIII., zv. 1-2, Ljubljana 1928, str. 52—53. — 16. V. Steska, *Naši spomeniki iz empirske dobe*, ZUZ VIII., 1-2, Ljubljana 1928, str. 53. — 17. *Slovenski narod* 21. VI. 1929, št. 139: *Spomenik barju ali Napoleonu (Vrhovnik-Govekar)*; prav tam: članek *Platona (Fr. Govekar)*; protest *Glavnega odbora vodne zadrage za obdelovanje barja v Ljubljani*, 23. avg. 1929, *MALj* V/h, 1926—30, 404/29. — 18. Ostali podatki o spomeniku: *Dopis magistratnemu gremiju*, Ljubljana 6. VI. 1929, *MALj* V(7)h, 1926—1930, 404/29; V. Steska, P. Gabriel Gruber, *IMK* 1905, str. 41 in sl. — 19. V. Steska, *Naši spomeniki iz empirske dobe*, ZUZ VIII. 1-2, Ljubljana 1928, str. 55; spomenik omenja tudi Ivan Vrhovnik, *Trnovska župnija v Ljubljani*, Ljubljana 1933, str. 290. — 20. N. Š. (Nace Šumi), *Konservatorska poročila*, Ljubljana, *Spomenik ob mostu čez Iško*, *Varstvo spomenikov* VII. 1958—1959, Ljubljana 1960, str. 177—178. — Iskreno se zahvaljujem dr. Vladu Valenčiču, ki me je prijazno opozoril na arhivsko gradivo v Mestnem arhivu v Ljubljani. Pri sestavljanju tega in naslednjih dveh člankov, je prav to gradivo pomnilo bistveno dopolnitev dosedanjih podatkov.)

vrčkov, to pa spet samo na letne mesece.« Dosti pretiravanja v tej pritožbi ni moglo biti, saj so po odkritju zdravju škodljivih lastnosti kositrnih zlitin, ki so ga pospešili izdelovalci porcelana in fajanse, kupci odklanjali skoraj vsakršno namizno kositrnino in se je ta morala umakniti tudi iz apotek in bolnišnic. Ljubljana je kot provincialno središče obrobne Kranjske nekaj dalj vztrajala pri rabi kositrnine, vendar tudi ne dalj kot do revolucionarnega leta 1848.

OPOMBE

1. Francè Stelè, Uvod h katalogu razstave Barok, Ljubljana, 1956. — 2. Raths, Ausschub und Bürger Matrickel der Landes Fürstl: Kreisstadt Neustädtl in Krein 1797. — 3. V koroškem deželnem arhivu se hrani dokument, datiran s 26. 2. 1751, ki nosi obrtni pečat kositrarjev celovškega ceha iz leta 1674. — 4. MALj. — Mestni sejni zap. — 1699: Candidaten: Joseph Lessar, zinngiesser. — 5. MALj. — Mest. sejni zap. — 1704 — fol. 44' — april 1704: Joseph Lösner, zün-giesser bittet Umb Nahlas der Ihme Von Ersten Jahr seines angenombenen burgerrechts angeschlagene Steuer. Rathschlag: Im Ers.: Mggt will dem Suppl: die Von Ersten Jahr seines ange-mit nachgesuhen, auch dessen die H: Steuer Ein-

nombenen burgerrechts angeschlagne Steuer hie-nember mit Zuestellung dits Erindert haben. — 6. Vl. Fabjančič, Knjiga hiš II. — 7. MALj. — Mest. sejni zap. — fol. 66' in 64'. — 8. Istotam. 9. E. Hintze, Die Deutschen Zinngiessern und ihre Marken, VII. pogl., Klagenfurt. — 10. MALj. — MSZ — 1719 — 27. 2.: Ludovico Pianna, zün-giesser von Maylandischen Gebiet geb. — MALj. — MSZ — 1721 — fol. 22 — 3. 3. 1721: Ludovico Pianna, zün-giesser und Schloss Guardi Soldath von Maylandt geb. — 11. MALj. — 1719 — fol. 36 — 13. 3. 1719: Dominicus Franciscus Volgman, zün-giessermeister von Prag geb. — 12. MALj. — MSZ — fol. 23' — 19. 2. 1720: Anthoni Jeran, zün-giessermeister in der Comenda St. Peter geb. — 12. a MALj. — MSZ — 1753 — fol. 87, 117 — 12. 3. 1753: Franz Jerann, zün-giessermeister, Bür-gersohn. — 13. MALj. — MSZ — fol. 41, 47, 52 — 9. 3. 1767: Augustin Jeran, zün-giesser Meister und Bürger sohn. — 14. MALj. — KP fol. 45 — 2/Stattdrechten: ... 3 — Eustachius Unterstainer, zün-giesser ... — 15. MALj. — KP fol. 45 — 1733: ... 8 — Jobst Willhelm Hornman, zün-giesser ... — 16. Istotam: ... 7 — Andreas Sarnburg, zün-giesser ..., ter tudi: Klagenfurt — Landesarhiv — Rectificationakten Mittl. Kreis 695. — 17. MALj. — MSZ fol. 80 — 8. 3. 1745 — Stattdrechten: ... 3 — Franz Obleitner, zün-giesser von Wien ... — 18. A. Aškerc navaja MALj. fasc. 28, akt 59, navedek pod 57: Kositrarji. — 19. Istotam. — 20. MALj. — Reg. I. — fasc. 190 — fol 1—5.

LJUBLJANSKI JAVNI SPOMENIKI

KSENIJA ROZMAN

(Nadaljevanje)

Načrti za postavitve spomenikov pomembnim slovenskim možem, zbiranje sredstev in odkrivanja ob koncu XIX. in pa na začetku XX. stoletja so bili značilno narodnostno obarvani. Tako so postavili spomenik VALENTINU VODNIKU pred nekdanjim Licejskim poslopjem na današnjem Živilskem trgu.

Spomenik je ograjen z litoželezno ograjo. Nad trojno stopničastim podstavkom se dviga kvadrast kamniten blok s profiliranim zgornjim in spodnjim robom. Na čelni strani je v bronasti črkah napis VODNIK, fasces s črkami R in F (République Française), na hrbtni strani pa so znani pesnikovi verzi: NE HCERE NE SINA PO MENI NE BO. DOVOLJ JE SPOMINA ME PESMI POJO. Bronast kip je upodobil kipar Alojzij Gangl. Po ohranjenih skicah sodeč, je načrt za ograjo in njen podstavek zasnoval mestni stavbni svetnik Jan Duffé, kamnoseško delo pa je opravilo podjetje Feliksa Tomana.

Pobudo za postavitvev je dalo Dopisno pisateljsko podporno društvo, t. i. ljubljanski mestni zastop pa je izvolil Odbor za postavitvev Vodnikovega spomenika, v katerem so bili Ivan Hribar, Karel Bleiweis in Alfons Mosche. Posebni odbor devetih članov, v katerem je bila tudi Matica Slovenska, Pisateljsko društvo in predstavniki ljubljanskega mesta, je poveril delo Alojziju Ganglu. Sledile so številne seje občinskega sveta in odbora za postavitvev. Slovesnost v zvezi z odkritjem pa je končno naznanil poseben letak s programom: 28. junija 1889 ob 8. uri zvečer je bil koncert na čitalniškem (!) vrtu, 29. jun. ogled muzeja Rudolfinum (današnji Narodni muzej), sprehod na Grad ali pod Turn, polaganje vencev na Vodnikov grob, gledališke predstave v čitalnični dvorani (podrta stavba na začetku današnje Titove ceste, v nekdanji Šelemburgovi ulici) itd. Spomenik so slovesno odkrili 30. jun. 1889.

Vodnikov spomenik

leta z govorom, strelj z Gradu, petjem kantate »Vodniku« (besedilo Ant. Funtka, skladba B. Ipavca, izvajal zbor Glasbene matice pod vodstvom Fr. Gerbiča) in podobnim. Ob tej priložnosti so postavili posebne tribune in izdali skico z oznako mest, kjer so stali razni predstavniki, združenja, zbor itd. Navzoče je bilo tudi posebno odposlanstvo koških Slovencev.¹

VALVASORJEV SPOMENIK

Na nekoliko umetno zvišanem prostoru stoji izven glavne osi fasade Narodnega muzeja bronast kip polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja. Nad granitnim, trojno stopničastim kvadrastim podstavkom je položena prisekana piramida. Čelna stran je gladko obdelana, na njej so pritrjene le bronaste črke: VALVASOR. Bronasta figura v modnem oblačilu XVII. stoletja je upodobljena v celotni postavi. Z levico, oprto na podstavek, drži s prstom zaznamovan list v knjigi, ki naj predstavlja njegovo široko zasnovano izdajo Slavo vojvodine Kranjske.

Po podatkih iz Slovenskega biografskega leksikona je spomenik naročilo ministrstvo za uk in bogočastje.² Osnutek za podstavek je napravil kipar Alojzij Gangl, izdelalo ga je podjetje Feliksa Tomana. Kip sam je tudi Ganglovo delo. Imenovani leksikon navaja letnico 1902 kot leto odkritja. Spomenik pa so v celoti postavili šele decembra meseca leta 1903 in ga odkrili brez slovesnosti. Prostor zanj je bil predviden v osi Narodnega muzeja. Zaradi urejanja trga pa so ga začasno postavili v desno polovico parka.³ Ta prostor je obveljal vse do danes.

PREŠERNOV SPOMENIK

Na Prešernovem trgu stoji nad trojno stopničastim granitnim podstavkom prisekan blok z napisom PREŠEREN. Na levi strani je

bronast relief s prizorom ribiča v barki, na desni Črtomirovo slovo. Na vrhu stoji, pred skalnato oblikovanim ozadjem, figura pesnika v onodobnem oblačilu. Knjiga v levici predstavlja njegove Poezije. Z vrha skale se sklanja Muza z oljno vejico.

Priprave za postavitve spomenika so trajale sedem let. Akcijo zanjo je začel župan Ivan Hribar leta 1898. Izdal je razglas slovenskemu narodu, ki naj sodeluje pri nabilni akciji za spomenik s prispevki in v obliki prireditev, katerih izkupiček naj bi šel v ta namen. Za častna predsednika so izvolili Simona Gregorčiča in Josipa Stritarja. Leta 1899 so objavili natečaj. Pravico do prijave so imeli le slovenski umetniki.

Postavitvi so ga hoteli na levo stran mestne hiše, v novi park na Prešernovi cesti (takratni Bleiweisovi) ali pa pred novi Deželni dvorec (današnje univerzitetno poslopje) na Kongresnem trgu. Imenovali so presojevalno komisijo, v kateri so bili med drugimi tudi Anton Aškerc, Fran Govekar, Ivan Franke, Jan Duffé in Ivan Šubic, nazadnje pa so povabili še arhitekta Maksa Fabianija. Presojevalna komisija se je sestala 2. feb. 1900. leta in podelila prvo nagrado Ivanu Zajcu, drugo pa L. Progarju. Častno priznanje so dobili Anton Britežnik iz Gorice, Fran Berneker in Jakob Žnider (oba sta bila ta-

Prešernov spomenik

krat na Dunaju). Leta 1901 je arh. Fabiani poslal osnutek za podstavek. Naslednje leto se je večkrat sestal odbor za postavitve Prešernovega spomenika in kritiziral Zajčev osnutek. Vseh sej je bilo sto štiri, najbolj burna je bila 21. jan. 1902, ko so Zajca obtožili, da se je bistveno oddaljil od svojega osnutka.⁴ Podobnim nevšečnostim so se pridružili še številni obiski v Zajčevem ateljeju, kjer je moral »višjim obiskovalcem« na ljubo sproti popravljati dele figure. Kip in reliefne dele je ulilo podjetje Arturja Kruppa na Dunaju. Do odkritja je prišlo 10. sept. 1905 in sicer na današnjem Prešernovem trgu, torej na čisto drugem kraju, kot je bilo prvotno mišljeno. Pri slovesnem odkrivanju je sodeloval poleg drugih pevski zbor Glasbene matice in slovensko delavsko pevsko društvo »Slavec«. Od vseh koncev so prihajali pozdravni telegrami, med drugim tudi s Hrvaškega in Češke.⁵ Poleg najožje slovesnosti ob odkritju so bile še razne druge prireditve in predavanja, izšle so tudi posebne publikacije, v dnevnikih pa obsežnejši članki.⁶ V socialni reviji Naši zapisi 1905, št. 10 in 11, so zapisana mnenja pomembnejših slovenskih kulturnih delavcev. Plečnik dela ni poznal, podal pa je ob tej priložnosti zanimivo mnenje o ljubljanski arhitekturi (str. 149—151). Ivan Cankar je

ostro zapisal: »... Zajec, najmanj osebni, najpuščobnejši in (to je beseda) najponižnejši slovenski kipar...« Bil je mnenja, da bi bila za to delo primernejša kiparja Peruzzi ali Berneker (str. 146). Oton Župančič pa je menil, ko je sodil o pomenu Robbovega vodnjaka: »... Najbrž se dnevni opazovalec našega Mestnega trga še nikoli ni zavedel jasno, kolik pomen ima ta vodnjak za fiziognomijo našega mesta: posledica njegovega skladnega soglasja z vsem obližjem... Kolkolko lahkote in vznosa je v tem vodnjaku: nekaj hrepenečega se je pognalo iz tal, doseglo svojo višino in ostrmelo — tako kipi, vitki obelisk — in slavi zmago nad težnostjo, pokorečo si vse, česar ji ni iztrgal iz oblasti duh s silnim zaletom. Tu vidim, kako izcela je mislil in čutil rod, ki je živel pred nami na istem kraju. In Tebe, France Prešeren, naš izcela človek, so znesli med nas reveža iz bron in kamna, brez vsake celote v samem sebi in brez vse zveze z okolico.«⁷

TRUBARJEV SPOMENIK

V parku ob Prešernovi cesti nasproti Narodni galeriji (nekdanjemu Narodnemu domu) stoji nad marmornatim podstavkom kvadrast blok z napisom TRUBAR. Kamen daje videz govorniškega pulsta. Nanj se z roko in knjigo opira protestantski pridigar in oče prve slovenske knjige. Na desni strani figure je vrezan kiparjev podpis F. Berneker.

Za postavitve spomenika je skrbel posebni odbor, ki je organiziral slovesno polaganje temeljnega kamna dne 8. sept. 1908. Figuralni del je moral biti dokončno postavljen šele v letu 1910, ker je 8. nov. 1910. leta pisal Berneker z Dunaja, naj spomenika eno zimo ne pokrijejo, »da se vleže na njega primerno lepa patina«.⁸

MIKLOŠIČEV SPOMENIK

Na rahlo dvignjenem terenu ob Tavčarjevi ulici nasproti sodnije stoji Miklošičev spomenik. Podstavek je graniten, njegov osrednji kvader nosi napis na čelni strani: ROJEN LETA 1813 / V RADMERSČAKU / V SLOVENSkih / GORICAH Na naslednjem kvadru beremo: FRANC MIKLOŠIČ / VELIKI SLAVIST. Sledi bel marmornat blok z žensko figuro, obrnjeno s hrbtom proti gledalcu. Z desnico dviga lovorov venec, z levico se opira na ploščo, na kateri je ljubljanski grb. Ob straneh sta dva orla, v ozadju še plitev relief s stoječo moško figuro. Pred njo na tleh je mati z otrokom, na njeni desni spet figura. Nad opisano kompozicijo je postavljeno poprseje.

Podstavek z reliefno obdelanim ozadjem in žensko figuro na prednji strani je del

Trubarjev spomenik

Miklošičev spomenik

spomenika cesarju Francu Jožefu I. iz leta 1908. Postavili so ga v zahvalo za cesarjevo »naklonjenost« ob potresu leta 1895. Podstavek v celoti je delo Svitoslava Peruzzija, ki je ob natečaju dobil prvo nagrado. Drugo nagrado je prejel Fr. Berneker, tretjo pa Ivan Meštrovič. Po prvi svetovni vojni so cesarjevo glavo odstranili in je danes shranjena v Mestnem muzeju v Ljubljani. Leta 1926 so na njeno mesto postavili poprsje Franca Miklošiča, delo kiparja Tineta Kosa.⁹ Kaj je o sožitju starega podstavka z novo plastiko menila slovenska javnost, bo povedano v odstavku o Ilirskem stebri.

VEROVŠKOV IN BORŠTNIKOV SPOMENIK

Na levi in desni strani pročelja opernega gledališča stojita plastiki glav zaslužnih slovenskih gledaliških umetnikov Antona Verovška in Ignaca Borštnika. Spomenika nosita le navpično v blok vklesani imeni. Na desni strani figuralnega dela je vklesan napis kiparja Toneta Kralja z letnico izdelave 1921. Kipa sta nekoč krasila operni foyer. Udruženje opernih umetnikov je menilo, da že zaradi svoje velikosti na spadata tja, marveč na kakšno vidnejše mesto. Po načrtu arh. Plečnika je podstavke napravilo podjetje Fe-

liksa Tomana. Tudi okolico so uredili po arhitektovih osnutkih in leta 1924 so bili temelji že postavljeni.¹⁰

ZOISOVA PIRAMIDA

Po Plečnikovi ureditvi današnjega Levstikovega trga je prišla na vrsto neurejena Zoisova cesta, nekdanji mestni graben ob srednjeveškem obzidju. Dotrajane kostanje, ki so pokrivali pogled na stari del Ljubljane, na del mestnega obzidja in so zasenčevali šolo na Grabnu, so leta 1927 posekali. Istega leta je Plečnik napravil osnutek za regulacijo Zoisove ceste in predvidel piramido v bližini šentjakobskega mostu ob izteku Grabna.¹¹ Sestavljena je iz kamnitih kvadrov. Vrh se konča s piramidasto kapo, njene stranice so okrašene s konzolastimi elementi. Stranica proti šentjakobskemu mostu ima vdeleno ploščo z napisom ZOIS. Spomenik na izviren način zaznamuje ime ulice, poudarja njen začetek in spominja na mecen slovenskih literatov Žiga Zoisa.

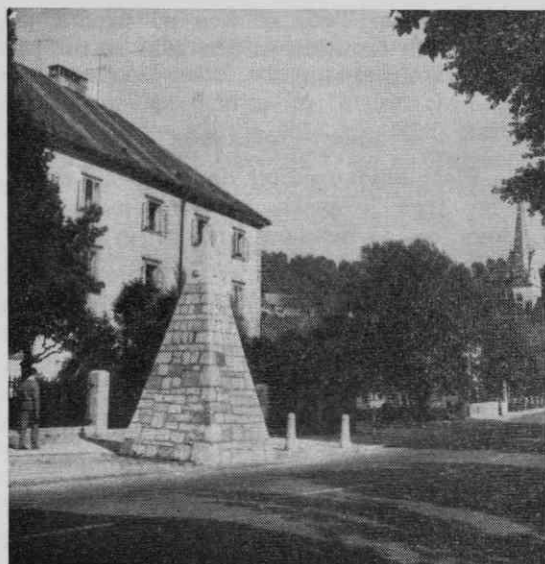
SPOMENIK PADLIM IZ PRVE SVETOVNE VOJNE

Ob robu parka proti Zaloški cesti stoji na Hrvatskem trgu Spomenik padlim v prvi svetovni vojni. Na štirih stebreh so zapisana imena padlih iz Ljubljane in iz ljubljan-

Borštnikov spomenik

Zoisova piramida

ske okolice: šentpeterske, iz Most, Sela, Novega Vodmata, Zelene jame, Bizovika, Zgornje in Spodnje Hrušice, Hrdeckega ceste, Štepanje vasi, Šmartnega, Obirja, Hrastja, Tomačevega in Jarš. V smeri proti Zaloški cesti so vklesani svetopisemski izreki. V sredini spomenikovega kompleksa stoji osrednji steber. Na spodnjem delu podstavka je napis: POSTAVILE IZ NABRANIH SREDSTEV / SKUPINE BOJEVNIKOV / SENTPETERSKE FARE. / IZVRŠENO PO NAČRTU / ARHITEKTA ŠUBICA / V LETU GOSPODOVEM / 1927. / POSTAVILA IN DOPOLNILA / MESTNA OBČINA LETA 1939 / NA NOVO BLAGOSLOVLJENO 17. ŠEPT. 1939.

Za postavitev spomenika so izbrali poseben odbor, ki se je sestel 22. nov. 1925. Osnutek spomenika je poklonil arh. Vl. Šubic, kamnoseško delo je opravilo podjetje Fr. Kunovarja, zlatenje Iv. Goetzl. Svetopisemske izreke je izbral pisatelj Iv. Pregelj. Noveembra leta 1926 so položili temeljni kamen v nasad ob severni steni cerkvene ladje. Leta 1939 so spomenik predstavili na današnje mesto, uredili dohod do njega s stopnicami in kamnito ploščadjo.¹²

ILIRSKI STEBER

Od križišča Vegove, Emonske in Rimske ceste nekoliko odmaknjen stoji Ilirski steber. Vrh obeliska krasi bronasti polmesec s tremi zvezdami. Vse štiri stranice imajo napise: Na vzhodni strani beremo Župančičeve verze: NE VEMO KJE / SI SE RODIL / NE KOD / VIHAR TE JE PODIL. / PRI NAS SI PAL / ZA NAS SI PAL / DA JE NAS ROD / IZ MRAKA VSTAL. Na severni strani je pritrjena bronasta glava (Ilirija) z lovorovim vencem, pod njo je Vodnikov napis: NAPOLEON REZHE / ILIRIA VSTAN / DUH STOPA V SLOLENZE / NAPOLEONOV. / EN SAROD

POGANJA / PREROJEN VES NOV. Zahodna stran ima palmovo vejico in verze: SOUS CETTE PIERRE / NOUS AVONS DEPOSE / TES CENDRES / SOLDAT SANS NOM / DE L'ARMEE / NAPOLEONNIENNE / POUR QUE TU / REPOSES / AU MILIEU DE NOUS / TOI QUI EN ALLANT / A LA BATAILLE / POUR LA GLOIRE / DE TON EMPEREUR / ES TOMBE / POUR NOTRE / LIBERTE. Bronasta ovenčana Napoleonova glava krasi južno lice z napisom iz Vodnika: NA GREZIE ZHELU KORINTO STOJI / ILIRIJA V SERZU / EVROPE LESHI. / KORINTU SO REKLI / HELENSKO OKO / ILIRIJA PRSTAN / EVROPINI BO.

Proti prvotni nameri, da bi porabili piramido ob Karlovškem mostu (Spomenik osuševanju barja) za nastavek, ki bi ga postavili za nekdanji Jakopičev paviljon in vanj vdelali spominske plošče, nanašajoče se na stoddvajsetletnico Ilirskih provinc, je odločno nastopil Glavni odbor vodne zadruge za obdelovanje barja v Ljubljani, pa tudi slovenska javnost. Takole je zapisal pisatelj Fr. Govekar: »...ponoviti hočejo neokusnost, ki se je zgodila z Miklošičevim spomenikom, ki ima kot ostanke bivšega cesarjevega spomenika še zmerom simbola avstrijskih dveh orlov...«¹³ Glede na ta protest so zbrali novo lokacijo na preseku osi Vegove, Rimske ceste in Trga francoske revolucije (nekdanjega Valvasorjevega trga). Celotno ureditev okolice z osnutkom za spomenik je izdelal arh. Plečnik, figuralni okras pa kipar Lojze Dolinar leta 1928. V temelje so položili ostanke padlega francoskega vojaka, pokopanega nekje pri Črnuškem mostu. Dne 13. okt. 1929. leta so spomenik slovesno odkrili. S tem v zvezi so bile številne prireditve in slavja, tudi dnevnikarji so izčrpno poročali.¹⁴

Spomenik, čigar pobudnik za postavitev je bila Glasbena matica, sodi med dognane Plečnikove mojstrovine. Po eni strani je mejnik trem ulicam, po drugi strani pa se je značilno vrasel v stari del mesta s Križankami in pozneje projektiranim poslopjem Narodne in univerzitetne knjižnice.

Ilirski steber

HERME GLASBENIKOV

Pred poslopjem Glasbene matice v Vegovi ulici stoje herme glasbenikov. Kamnitni bloki imajo na izbočeni prednji strani napise z imeni, datumi rojstva in smrti glasbenikov, katerih bronaste glave krase vrhove stebrov. Pred vhodom sta hermi prvih dveh ravnateljev Glasbene šole, Frana Gerbiča in Mateja Hubada. Na levi polovici nizke kamnitne ograje se vrste herme Jakoba Petelina Galusa, Vatroslava Lisinskega in Benjamina Ipavca; na desni strani pa Davorina Jenka, Stevana Mokranjca in Hugolina Sattnerja. Dostavljeni sta bili še na levi strani hermi Emila Adamiča, na desni Antona Foersterja.

Na pobudo Glasbene matice, ki je v letih 1931/32 pripravljala proslavo šestdesetletnice obstoja društva in prvega slovenskega glasbenega festivala v Ljubljani, so začeli preurejati neregulirano in zanemarjeno Vegovo ulico. Za nameravano postavitve pregraje pred svojim poslopjem so dobili od tehniškega oddelka banovinske uprave brezplačno deset kosov nabrežinskega kamna. Sodelovati so začeli z arh. Plečnikom, ki je napravil načrte za Ilirski steber, za regulacijo Vegove ulice in restavriranje poslopja Glasbene matice. Idejo o pregradi pred zgradbo so opustili, do realizacije pa je prišel spomenik Davorinu Jenku, za katerega je dal na razpolago denar takratni minister Ivan Hribar. Postavili naj bi ga v park pred Glasbeno matico. Ker so bili na razpolago podstavki, so dali kiparju Lojzetu Dolinarju v delo šest glav, arh. Plečnik pa je napravil osnutek za podstavke in določil prostor zanje. Število upodobitev je kasneje naraslo še za dve. Podstavke je oskrbelo podjetje A. Vodnika, kipe pa so ulili v Zagrebu. V festivalskih dneh, polnih javnih kulturnih prireditvev, so prvi dan, to je 15. maja 1932, slovesno odkrili herme. Nekaj let pred drugo svetovno vojno sta se osmim spomenikom pridružila še dva: Adamičev in Foersterjev.¹⁵

SPOMINSKI STEBER DAVORINU JENKU

Pred hišo v Ulici Moša Pijade 12 (nekdanja Kolodvorska ulica) je stal spominski steber skladatelju Davorinu Jenku z vklesanim napisom: SKLADATELJ NAPREJ ZASTAVE / SLAVE IN / BOŽE PRAVDE / DAVORIN JENKO / ROJ. 10. NOV. 1835 / V DVORJAH PRI KRANJU / UMRL V TEJ HISI / 25. NOV. 1914 / MOL / MCMXXXV.¹⁶

Na pobudo Glasbene Matice je Mestna občina ljubljanska nameravala ob stoletnici rojstva skladatelja vzdati spominsko ploščo na hiši, kjer je umrl. Arhitekt Plečnik, ki

so mu delo poverili, pa je menil, da ne bi bilo nobeno mesto na hiši primerno za vzdavo plošče. Odločil se je za postavitve stebra, ki ga je po njegovih načrtih izdelal kamnosek A. Vodnik.¹⁷

Spomenik so leta 1963 prestavili v preddverje Križank.

RESSLOV SPOMENIK

Pred poslopjem Stare tehnike na Aškerčevi cesti stoji Ressler spomenik. Nad stopničastim podstavkom je kamnit blok z vklesanim napisom: JOSEF RESSLER / 1793—1857 / IZUMITELJ LADIJ / SKEGA VIJAKA. V zgornjem desnem oglu je stožčasta konzola, na njej sloni bronasta plošča z reliefno upodobljeno izumiteljevo glavo, v levem kotu pa je vzvalovljeno morje s krnom ladje in ladijskim vijakom. Kiparjeva signatura je v desnem kotu: Tone Kralj.

Leta 1935 je napravil ing. Herman Huskico za spomenik s ploščadjo pred njim in pa ureditev trate s topoli.¹⁸

GREGORČIČEV SPOMENIK

Na južnem delu terase stoji ob Narodni in univerzitetni knjižnici Gregorčičev spomenik. Dva kamnita stebra in ozadje iz grobo

Spominski steber Davorinu Jenku

Gregorčičev spomenik

obdelanih kamnov nosijo razpete loke, ki dajejo vtis baldahina. Ozadje bronastemu kipu je železna mreža. Na sprednji strani spomenika je vklesan napis: SIMON GREGORČIČ, nekoliko niže pa: BRODARJEM / POMOČI NESIMO / NAŠ ČOLNIČ / POGUBE OTMIMO. Ob vzhodberemo: 5. SEPT. 1937 / SOČA V LJUBLJANI.

Postavitev spomenika je organiziralo društvo »Soča«. Osnutek za spomenik in ureditev okolice je napravil arh. Plečnik leta 1937. Istega leta je kipar Zdenko Kalin izgotovil bronasto poprsje. Prvotno so bili na mestu današnjih kamnitih lokov položeni leseni tramovi, ki so jih nadomestili po drugi vojni. Odkritje spomenika dne 8. sept. 1937 so proslavili z raznimi prireditvami.¹⁹

SLAJMERJEV SPOMENIK

Ob dnu parka na Zaloški cesti pred Ginekološko kliniko stoji na granitnem podstavku kvadrast blok z napisom na prednji strani: DR. EDO SLAJMER / 1864—1935. Nad njim je bronasto poprsje zaslužnega zdravnika. Na desni strani kipa je vrezana signatura: Zdenko Kalin.

Odbor za postavitev Šlajmerjevega spomenika, osnovan leta 1937 na pobudo dr. R. Andrejka, je k udeležbi natečaja za izdelavo spomenika povabil kiparje Nika Pirnata, Zdenka Kalina in Antona Sajevica. Leta 1938 so sprejeli osnutek Zdenka Kalina. Park, v katerem stoji spomenik, je bil že pred tem urejen po zamisli arh. Plečnika. Načrt za postavitev spomenika je izdelal arh. Ivo Spinčič. Odkrili so ga 18. maja 1939.²⁰

SPOMENIK IVANU PRIJATELJU

Na vrhu terase pred Narodno in univerzitetno knjižnico je spomenik slovenskemu literarnemu zgodovinarju Ivanu Prijatelju. Nad zglajenim sivkastim podstavkom se dviga bronasta dopasna figura v drži predavatelja. Podstavek ima vklesan napis: DR. IVAN / PRIJATELJ / 1875—1937 / LEPOTO KNJIGE / SLOVENSKE / PRAVIČNO / PRESOJAL / LJUBIL GORECE / VNETO / OZNANJAL.

Spodbudo za postavitvev je dalo Slavistično društvo v Ljubljani leta 1940. Osnutek zanj je izdelal arh. Plečnik, kip pa kipar France Gorše. V letu 1941 so ga odkrili.²¹

OPOMBE

- Odbor za postavitev Vodnikovega spomenika, MALj, Reg. I., fasc. 1003, št. 17776/1886; Skica Vodnikovega spomenika v MALj, Zbirka načrtov, Vodnikov spomenik; Odbor za Vodnikov spomenik, spisi v Državnem arhivu Slovenije (brez posebne označbe); Slovenski narod XXII. 1889, št. 147, 28. junija (celotna prva stran posvečena Valentinu Vodniku s pesmijo Josipa Cimpermana); signiran in datiran model v merilu 130 × 50 × 40 cm hrani Narodna galerija v Ljubljani, inv. št. P 316. — 2. SBL, I., str. 203. — 3. LZ, Ljubljana 1904, str. 63; Slovenec 5. XII. 1903. — 4. Prešernov spomenik, Natečaj za oddajo del — seje, MALj, Varia Lab. VII. 3. — 5. Ibidem, Varia Lab. VI. 6. — 6. Iv. Prijatelj, Drama Prešernovega duševnega življenja (predavanje v Akademiji na predvečer odkritja Prešernovega spomenika v Ljubljani dne 9. IX. 1905, Naši zapisi, Socialna revija, III, okt. 1905, št. 10 in 11, str. 157 in sl.; Al. Gangl, Slava Prešernu, Ob odkritju Prešernovega spomenika, Ljubljana 1905; Slovenski narod 10. IX. 1905. — 7. Citati vzeti iz: Naši zapisi, št. 10 in 11, Ljubljana 1905, str. 147—148; ostali podatki o Prešernovem spomeniku: LZ 1891, str. 248, 316, 381, 443, 510, 571, 638, 702; Slovenec 5. dec. 1903; Slovenski narod 5. avg. 1905; Prešernov spomenik, MALj, Varia Lab. VII. 1-6. — Model v merilu 86 × 30 × 24 cm hrani Narodna galerija v Ljubljani, inv. št. P 371. Grafični list iste ustanove (inv. št. G 1110) pa predstavlja spomenik, postavljen pred Narodnim domom. — O spomeniku je pisal tudi Fr. Šijanec v: Sodobna slovenska likovna umetnost (Maribor 1961), str. 280, op. 35 na str. 521—522. — 8. MALj, Reg. I. — F. 1569/28.743/1408; SBL I., str. 34 (navaja leto 1908 kot leto izdelave spomenika). — 9. Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925—1932, str. 529 (Valentin Kos); Podatki o obeh spomenikih: MALj, Fasc. Cesarjev spomenik I, 33656/1895; LZ 1904, str. 157 in sl., št. 62 (notica o nagradah); SBL II., str. 312; MALj, Zbirka načrtov, Načrt za Miklošičev spomenik. — 10. MALj, Reg. I. Fasc. 1834, št. 14.946/1921. — 11. MALj, V. 7. b. 31.891/26. — 12. Jutro 18. aprila 1927; Slovenec 19. aprila 1927; Kronika slovenskih mest, Ljubljana 1937, str. 62. — 13. Slovenski narod 21. junija 1929, št. 139, Spomenik barju

ali Napoleonu, Platon (Fr. Govekar). — 14. Podatki o spomeniku: MALj, V/7/h, 404/29, 1926—1930; MALj, Napoleonov spomenik, Zbirka načrtov, skica podstavka in skica spomenika; Slovenski narod 21. junija 1929, št. 139, Spomenik barju ali Napoleonu (Vrhovnik-Govekar), članek s podpisom Platon; Jutro 13. oktobra 1929; Slovenec 13. okt. 1929, Jos. Mal, Francozi na Slovenskem. — 15. Podatke mi je prijazno posredoval prof. Jakob Grčar, ki je kot nekdanji tajnik Glasbene matice v Ljubljani vodil administracijo, pa tudi organizacijo v zvezi s tema spomenikoma. Za izkazano pomoč se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem. — 16. Po oddaji tega članka so spom. l. 1963

podrli in ga začasno postavili v preddverje Križank. — 17. MALj, Reg. IV. 28.970/38, št. 36.673/35. — 18. MALj, Zbirka načrtov, Josip Ressel. — 19. MALj VI. b., št. 56.341/37; Slovenec 8. sept. 1937, Kulturni obzornik, Ob Gregorčičevem spomeniku; Jutro 8. sept. 1937, Iz Ljubljane, -re-. — 20. MALj, Varia Mag. XIX., Odbor za postavitev Šlajmerjevega spomenika; Slovenec 17. maja 1939; Jutro 18. maja 1939; K. Dobida, Vrednost duševnega dela (O spomeniku E. Šlajmerja), LZ, I. LVIII, Ljubljana 1938, str. 84—85. — 21. Slavistično društvo v Ljubljani, Postavitev spomenika pokojnemu vseučiliškemu profesorju dr. Iv. Prijatelj, Reg. II/B, št. 4005, 3/41.

8. MAJ 1945 V CELOVCU

TONE ZORN

Podrobnejši oris dogodkov v Celovcu v dneh pred razpadom tretjega rajha je ob 20-letnici razpada nacizma prineslo koroško časopisje in s tem dopolnilo podatke, ki so nam znani še iz časa kmalu po koncu druge svetovne vojne,¹ celovitejšo sliko pa si moremo ustvariti šele s pritegnitvijo še neobjavljenih pričevanj takratnega dogajanja.² Pripovedi o protinacističnem boju slovenskega prebivalstva Koroške in o poskusih rezistence Korošcev neslovenske narodnosti se na tem mestu ne bomo dotikali, pač pa se bomo omejili na oris prizadevanj nekaterih predstavnikov koroškega političnega življenja iz časa pred letom 1938, da bi v primeru zloma nacističnega režima prevzeli oblast in tako očuvali koroško pred pričakovanimi zahtevami Jugoslavije, pa tudi pred morebitno sovjetsko zasedbo dežele.

Kot vse kaže, se je pričela zamisel o prevzemu oblasti iz nacističnih rok oblikovati konec meseca marca, vsekakor pa aprila 1945. Po eni strani je gojil krog nekdanjega koroškega deželnega glavarja dr. Arturja Lemischa misel o sestavi deželne vlade, ki bi podobno kot leta 1918, po odstopu gauleiterja dr. Friedricha Rainerja prevzela oblast. Po drugi strani pa je snoval vzporedno akcijo takratni gauleiterjev sodelavec Meinrad Natmessnig³ z željo, najti stik z nekdanjimi krščanskosocialnimi politikmi, pri čemer mu je pomagal generalni vikar krške škofije dr. Kdras. V ta čas spada tudi izpustitev sedemnajstih Korošcev iz Dachaua dne 26. IV. 1945, med katerimi je bil tudi kasnejši koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig (nacisti so jih pozaprli po znanem atentatu na Hitlerja dne 20. VII. 1944). Kasneje, 1947. leta, je dr. Rainer na procesu v Ljubljani

potrdil, da mu je bila takrat znana ta izpustitev.⁴ Ob tem je treba tudi korigirati trditve prvega povojnega avstrijskega zunanje-ga ministra dr. Karla Gruberja na konferenci zunanjih ministrov štirih velesil (ZSSR, Združenih držav Amerike, Velike Britanije in Francije) za sklenitev avstrijske državne pogodbe 1948. leta, da je bil Ferdinand Wedenig še v Dachauu v času predaje oblasti Rainer-Piesch (7. V. 1945 — op.).⁵ Opozarjajoč na to netočnost piše Janko Pleterski, da je bila »ta netočnost... Gruberju potrebna, da je lahko v knjigi sijajno opisal vtis avstrijskih 'dokazov' na tej konferenci.«⁶

Z Natmessnigom so bili tudi povezani aprila meseca in v prvih dneh maja 1945 stiki kasnejšega varnostnega direktorja za Koroško Stossierja s predstavnikmi slovenskega osvobodilnega gibanja. Po mnenju koroškega tiska naj bi bilo iniciator teh stikov vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Vendar pa kažejo naši podatki nasprotno: po izpovedi udeleženca takratnih razgovorov Mihaela Rigla-Petra je prišla pobuda za te razgovore prav od Stossierja. Ta je bil namreč sporočil s pomočjo Kristijana Antonitscha, mesarja iz Hodiš, da je v Celovcu patriotsko-avstrijska organizacija, v imenu katere bi se rad sestal s slovenskimi predstavniki. Po navodilih osrednjega vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja je nato prišlo 13. ali 14. aprila do prvega sestanka v bližini Podkrnosa. Na tem informativnem razgovoru sta predstavnika Osvobodilne fronte Mihael Rigel in dr. Janez Kmet poudarila Stossierju pripravljenost OF sodelovati z antifašisti avstrijske narodnosti. Dne 19. IV. bi moral biti pri Podkrnosu ponovni sestanek, do katerega pa ni prišlo, pač pa